

ศิลปะสถาปัตยกรรมในจังหวัดจันทบุรี

สุวิทย์ จิระมณี*

ภูมิหลังเมืองจันทบุรี

จันทบุรีเป็นเมืองโบราณที่สำคัญเมืองหนึ่งในภาคตะวันออกของประเทศ ประวัติความเป็นมาในอดีตไม่สามารถหาหลักฐานได้ชัดเจน แต่เป็นที่ยอมรับว่าเป็นเมืองโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่ง เนื่องจากมีการค้นพบหลักฐานโบราณคดีบนผิวดินของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณที่ราบสูง ตอนเหนือในเขตท้องที่อำเภอโป่งน้ำร้อน และบริเวณเขตติดต่อจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดชลบุรี แต่ในท้องที่ดังกล่าวยังมิได้มีการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อหาอายุเครื่องมือเครื่องใช้อย่างจริงจัง

จันทบุรีในวัฒนธรรมขอม

พบแหล่งชุมชนโบราณสายวัฒนธรรมขอมในจังหวัดจันทบุรีบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “เพนียด” ตำบลคลองนารายณ์ใกล้

เชิงเขาสระบาป อำเภอเมืองฯ พบแนวคันดินและซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปัจจุบันโบราณสถานได้ถูกทำลายโดยชาวบ้านเข้าไปตั้งบ้านเรือน ทำสวนในเขตติดกับโบราณสถาน โบราณวัตถุบางชิ้นที่หลงเหลือบางส่วนได้รวบรวมไว้ที่วัดทองทั่ว ได้แก่ ทับหลัง เสากรอบประตู รูปสลักสิงห์อิฐเก่าที่มีอายุทั้งเก่าและสร้างในภายหลังโดยเฉพาะทับหลังรูปโค้งมกร เมื่อเทียบกับศิลปกรรมกลุ่มในกัมพูชาตามรูปประติมาณวิธยาลักษณะเป็นศิลปกรรมของแคว้นเจนละสมัยกาลาบรีวัตร สมัยก่อนเมืองพระนครมีอายุราวประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๒, หน้า ๑๒) ซึ่งศาสตราจารย์ของ บอส เซอลิเยร์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับทับหลังชิ้นนี้น่าจะเป็นหน้าบันมากกว่าจะเป็นทับหลัง มีอายุเก่าแก่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๑ และนอกจากนี้

ยังพบเสากรอบประตูจากลักษณะฝีมือเป็น ลวดลายศิลปกรรมที่สร้างในสมัยหลัง และ ยังพบจารึกอักษรขอมโบราณ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ สันนิษฐานว่าคงสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๘๐๐ - ๑,๐๐๐^๒

จากการพบร่องรอยและหลักฐาน โบราณวัตถุเมืองเพนียด ซึ่งแสดงว่าในท้องถิ่น แถบเชิงเขาสระบาป เพนียด และวัดทองทั่ว มีชุมชนโบราณในสายวัฒนธรรมขอม มีอายุ ราวพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๑ และยังคงสืบเนื่อง มาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เนื่องด้วยหลักฐาน โบราณสถานได้ปรักหักพัง และโบราณวัตถุ ถูกเคลื่อนย้ายกระจัดกระจายจึงทำให้ไม่สามารถ ทราบถึงลักษณะสถาปัตยกรรมที่เด่นชัดว่ามี ลักษณะรูปแบบไม่แน่นอน ถึงแม้ว่าจะมีตำนาน กล่าวถึงพระนางกาไวเกี่ยวกับผู้ครองนคร โบราณแห่งนี้ เนื้อเรื่องในตำนานมักจะผูกพัน กับชื่อสถานที่ในท้องถิ่นแถบนี้เล่าสืบทอดกัน มาเช่นเดียวกับตำนานในท้องถิ่นอื่น

จันทบุรีสมัยอยุธยา

จันทบุรีในสมัยอยุธยามีหลักฐาน ปรากฏในพงสาวดารไม่มากนัก ซึ่งจะกล่าวถึง เรื่องเมืองจันทบุรีในพระราชนิพนธ์เสด็จประพาส จันทบุรีในจุลศักราช ๑๒๓๘ ว่า เมืองจันทบุรี เป็นเมืองเดิม (พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-

เกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๔๘๒, หน้า ๕๕) มีชื่อปรากฏ มาช้านาน ตั้งแต่พระราชพงสาวดารได้กล่าวถึง ประเทศราชขึ้นกับกรุงเทพมหานครว่ามี ๑๖ เมืองโดยมีเมืองจันทบุรีปรากฏอยู่ด้วย และ ปรากฏชื่ออีกครั้งในแผ่นดินสมเด็จพระรามาสมว เสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ในจุลศักราช ๑๔๖ ปี แล้วได้กวาดครัวลาวลงมา โปรด ส่งไปไว้เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมือง นครศรีธรรมราช และเมืองจันทบุรี และ นอกจากนี้ประวัติเมืองจันทบุรีไม่ค่อยจะปรากฏ ในพงสาวดารในช่วงอยุธยามากนัก เนื่องจาก เมืองจันทบุรีตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกชายทะเล จะไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกับทำศึกสงคราม ซึ่งส่วนใหญ่สมัยกรุงศรีอยุธยาทำสงครามติดพัน พม่าด้านทิศตะวันตกจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

อาจจะกล่าวได้ว่าเมืองจันทบุรี และ หัวเมืองตะวันออกเป็นเมืองอิสระ เป็นเหตุ ให้พระเจ้ากรุงธนบุรีเข้ามารวบรวมไพร่พลใน บริเวณหัวเมืองตะวันออก โดยเฉพาะเมือง จันทบุรี และได้ชัยชนะเหนือพ่อค้าสำเภาซึ่ง มีหัวหน้าเป็นชาวจีนที่ทุ่งใหญ่ (จังหวัดตราด) จากนั้นพระองค์ก็ได้ยกกองทัพโจมตีพม่าและ กอบกู้เอกราชกรุงศรีอยุธยาคืนมา

สถาปัตยกรรมของชุมชนเมือง จันทบุรีในสมัยอยุธยา เข้าใจว่าคงจะตั้งชุมชน ใหม่ในแถบฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรีที่ เรียกว่า บ้านลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากพบหลักฐาน

และร่องรอยของซากโบราณสถานที่วัดกลาง
เดิมเป็นวัดร้างมาแต่โบราณ พบเศียรพระพุทธรูป
หินทรายขาว และใบเสมารอบพระอุโบสถ
ตามลักษณะรูปแบบและชนิดของวัสดุที่สร้าง
ในสมัยอยุธยาตอนต้น ในยุคนี้หลักฐานและ
รูปแบบสถาปัตยกรรมยังคงบอกลักษณะไม่ได้
เนื่องจากซากโบราณสถานปรักหักพังไม่มี
หลักฐานบ่งบอกได้แน่ชัดว่ามีลักษณะใด คง
เหลือร่องรอยเนินดินคูและกำแพงดิน จนกระทั่ง
มาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

จันทบุรีสมัยรัตนโกสินทร์

ค่ายเนินวง

เมืองจันทบุรียังคงตั้งอยู่ที่เดิมบริเวณ
บ้านลุ่มทางฝั่งตะวันตกของลำน้ำจันทบุรี
ปัจจุบันไม่พบหลักฐานซากโบราณสถานเลย
นอกจากคูและคันดินของเมืองเก่า จึงไม่
สามารถบ่งบอกลักษณะสถาปัตยกรรมให้เห็น
ลักษณะรูปทรงได้ จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาท-
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (ตรี-
อมาศยุคล, ๒๕๑๔, หน้า ๒๒) เกิดกรณี
พระเจ้านุวงศ์เป็นขบถได้ขอกำลังทัพญวน
มารบไทย จึงเป็นเหตุให้เกิดการบาดหมางกัน
ขึ้นระหว่างไทยกับญวน ในที่สุดได้ทำสงคราม
กองทัพไทยได้ยกพลเข้าในแดนญวนและ
ยึดเมืองไซ่ง่อนได้ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ ครั้น
เสร็จศึกกับญวนแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่ง-

เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า เหตุ
บาดหมางกับญวนครั้งนี้คงจะทำให้ญวนผูกใจ
เจ็บ อาจจะยกกองทัพเข้ามาแย่งชิงแผ่นดิน
เป็นได้ ประกอบกับเมืองจันทบุรีเป็นเมืองติด
ชายแดนใกล้กับประเทศญวน จึงโปรดเกล้าฯ
ให้พระยาคลัง (ดิศ บุนนาค) ออกไปเมือง
จันทบุรีจัดสร้างเมืองขึ้นใหม่ให้แข็งแรงโดย
เลือกทำเลที่ตั้งที่บ้านเนินวง ตำบลบางกะจะ
เมืองนี้ตั้งอยู่บนเนินเล็ก ๆ บนเนินมองเห็น
เข้าศึกได้แต่ไกล เหมาะสำหรับใช้เป็นที่ตั้งมั่น
รับข้าศึกอย่างดี การสร้างอย่างแข็งแรง โดย
ก่อกำแพงด้วยศิลาแลง เนื่องจากเมืองจันทบุรี
เป็นแหล่งกำเนิดศิลาแลง มีป้อมคูประตูหอรบ
และวางปืนใหญ่ไว้ตามแนวทางที่สามารถยิง
ไปได้ไกล ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้าง ๕๖๐
เมตร ยาว ๖๐๐ เมตร มีคูกว้าง ๒๔ เมตร
นับว่าเป็นเมืองป้อมที่มั่นคงแข็งแรงที่สุดใน
สมัยนั้น (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว, ๒๔๘๒, หน้า ๘ - ๑๐)

ป้อมปืน

ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ได้โปรดให้สร้างค่ายเนินวง
เพื่อสร้างเมืองใหม่ให้แข็งแรงแล้ว พระองค์
ยังโปรดให้จอมมหาราชมาดย์ (จำ) ไปสร้างป้อม
ที่ปากน้ำแหลมสิงห์และป้อมไพร่พันาศ ครั้ง
เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ขณะทรงผนวชเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ทรง

ทอดพระเนตรป้อมปืนทั้งสองจึงพระราชทานนามป้อมฝั่งเขาแหลมสิงห์ว่า “ป้อมไพร่พินาศ” และป้อมที่หัวแหลมสิงห์ศึกแดงว่า “ป้อมพิฆาตปัจจามิตร”

ลักษณะโดยทั่วไปทางสถาปัตยกรรมเป็นตึกดินกว้าง ๔ เมตร ยาว ๖ เมตร ฉาบปูนขาวทำช่องระบายลม หลังคามุงด้วยสังกะสีมีทั้งหมด ๒ ชั้น และชั้นเดียว สำหรับเป็นที่พักพลประจำป้อม มีคลังกระสุนดินดำอยู่ที่อีกส่วนหนึ่งต่างหาก มีช่องปืนใหญ่ประมาณ ๖ ช่องที่ป้อมไพร่พินาศ ปัจจุบันชำรุดทรุดโทรมเหลือแต่ซาก ส่วนป้อมพิฆาตปัจจามิตรสร้างบนหาดทราย (บริเวณศึกแดง) ปากน้ำแหลมสิงห์คราวฝรั่งเศสยึดครองจันทบุรีได้รื้อป้อมปืนนี้แล้วสร้างที่พัทพหารฝรั่งเศสซึ่งเรียกว่า “ศึกแดง” ในปัจจุบันงานสถาปัตยกรรมในจังหวัดจันทบุรีในช่วงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่เป็นการสร้างป้อมค่ายคูประตูหอรบเนื่องด้วยพระองค์มีพระราชประสงค์วางแผนป้องกันศัตรูที่จะเข้ามารุกกล้าและโจมตีของข้าศึกในทางน้ำและทางบก

สถาปัตยกรรมประเภทวัด

วัดโยธานิมิตร

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๔, หน้า ๑๔๔) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ หลังจากโปรดเกล้าฯ ให้พระยาลังสร้างค่ายเนินวงแล้ว พระยาลังมีกุศลจิตต่อพุทธ-

ศาสนาจึงได้เชิญชวนนายกong และเจ้าเมืองสร้างวัดโยธานิมิตร (หลวงสาคร คชเขตต์, ๒๕๕๕, หน้า ๒๗) อันประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างได้แก่ โบสถ์ ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ กุฏิในปัจจุบันคงเหลือแต่พระเจดีย์ที่ยังคงรูปแบบเดิมอยู่ อาคารอื่นๆ ที่สร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๓ ได้ปรักหักพัง และมีการก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่

วัดพลับ

ตั้งอยู่ที่ตำบลบางกะจะ อำเภอเมืองฯ จังหวัดจันทบุรี เป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เดิมวัดนี้มีชื่อว่า “วัดสุวรรณคิณพุทธาราม” ภายในมีสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ ได้แก่ พระปรางค์ หอไตรกลางน้ำ พระเจดีย์ และวิหาร

ศิลปะสถาปัตยกรรมในช่วงรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จเมืองจันทบุรี พระองค์ได้ทรงสร้างพลับพลาและพระเจดีย์ที่เขาสระบาปใกล้กับธารน้ำตก ในปัจจุบันพระเจดีย์องค์นี้ได้ปรักหักพังไปนานแล้ว จากหลักฐานบางแห่งกล่าวว่าเป็นพระเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาขนาดย่อม รูปแบบตามพระราชนิยมของพระองค์ซึ่งจะพบทั่วไปในวัดที่พระองค์ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จ มาเมืองจันทบุรีหลายครั้ง และเป็นช่วงเวลาเกิดกรณีพิพาทเขตชายแดนและทำให้เมืองจันทบุรีถูกฝรั่งเศสยึดครองอยู่นานถึง ๑๑ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ เหตุการณ์ช่วงฝรั่งเศสปกครองเมืองจันทบุรีนั้นไม่มีอำนาจการปกครองประชาชน อำนาจปกครองยังเป็นของไทยอยู่ บางครั้งฝรั่งเศสก้าวล่วงอำนาจในการปกครองของไทยบ้าง ฝ่ายไทยได้สะสมอกลายทำให้ไม่มีใครจะมีเรื่องขัดใจกัน

สถาปัตยกรรมฝรั่งเศส

ในช่วงเวลาที่ฝรั่งเศสปกครองเมืองจันทบุรี ๑๑ ปี ได้เกิดอาคารทางสถาปัตยกรรมปรากฏขึ้นในจันทบุรี ลักษณะอาคารใช้ประโยชน์ด้านการทหาร ได้แก่ กองบัญชาการ ที่พักนายทหารฝรั่งเศส และที่รักษาการณ์ ทั้งที่ปากน้ำแหลมสิงห์และในเมืองจันทบุรี ส่วนใหญ่รูปแบบอาคารทรงตึก และอาคารเรือนไม้ตามแบบยุโรปขนาดไม่ใหญ่โตมากนัก เป็นอาคารชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่

ตึกแดง

ตั้งอยู่ท่าเรือแหลมสิงห์ สร้างขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ แต่เดิมบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของป้อมพิฆาตปัจจามิตร ต่อมาฝรั่งเศสได้รื้อป้อมดังกล่าว แล้วสร้างอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว ขนาดอาคารกว้าง ๗ เมตร ยาว

๓๒ เมตร สร้างเพื่อเป็นกองบัญชาการของฝรั่งเศส ในการรักษาปากน้ำแหลมสิงห์ในปัจจุบันตึกแดงได้ทำการปฏิสังขรณ์ และดัดแปลงใช้เป็นห้องสมุดประชาชน

คุกขี้ไก่

ตั้งอยู่ตำบลแหลมสิงห์ใกล้กับตึกแดง ฝรั่งเศสได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่คุมขังนักโทษหรือผู้ต้องหา คนในบังคับฝรั่งเศส และคนไทยที่ขัดขืนคำสั่ง ลักษณะเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน ขนาดกว้าง ๔ เมตร สูง ๑๐ เมตร มีประตูเข้า ๑ ช่อง สถาปัตยกรรมของฝรั่งเศสที่สร้างขึ้นในเมือง ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณค่ายตากสิน ในระยะที่ฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองจันทบุรี ได้ก่อสร้างกลุ่มอาคารอย่างถาวรขึ้นเพื่อเป็นที่ตั้งกองบัญชาการทหาร มีอาคารหลายหลัง ได้แก่

ตึกกองบัญชาการ

เป็นตึกรูปสี่เหลี่ยมชั้นเดียว หลังคาทรงตัด ประตูหน้าต่างเป็นลักษณะรูปโค้งตามแบบยุโรป ฝรั่งเศสสร้างขึ้นเพื่อเป็นตึกกองบัญชาการและใช้เป็นที่พักของผู้บังคับบัญชาการทหารฝรั่งเศส ฝรั่งเศสเรียกตึกนี้ว่า “ตึกกอมมันดัง” ในปัจจุบันทางกองพันทหารราบที่ ๒ กองพลนาวิกโยธินได้ดัดแปลงซ่อมแซมปรับปรุงและใช้เป็นหมวดสื่อสาร ลักษณะและสภาพตัวอาคารยังคงสภาพดั้งเดิมที่ฝรั่งเศสได้ก่อสร้างไว้ทุกอย่าง

คลังเก็บอาวุธของฝรั่งเศส

เป็นอาคารทรงตึกชั้นเดียววางรูปอาคารตามแนวยาว หลังคาทรงจั่ว ฝรั่งเศสได้สร้างขึ้นใช้เป็นคลังไว้เก็บเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ของฝรั่งเศส มีทหารคอยรักษาการณ์อย่างแน่นหนาตลอดเวลา ในปัจจุบันกองพันทหารราบที่ ๒ ได้ปรับปรุงใช้เป็นคลังพัสดุ ลักษณะรูปทรงยังคงสภาพดั้งเดิม

ตึกกองคลัง (ตึกกอมมิแซ)

เป็นตึกขนาดเล็กชั้นเดียว พื้นและเสาก่อด้วยปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้อง ฝาผนังเป็นไม้ทั้งหลัง ฝรั่งเศสใช้เป็นที่พักอาศัยและที่ทำงานของพนักงานคลัง ฝรั่งเศสเรียกอาคารนี้ว่า “ตึกกอมมิแซ” ปัจจุบันอาคารหลังนี้ยังคงอยู่

ตึกทำการทางทหารฝรั่งเศส (ตึกออฟฟิซเซอร์)

เป็นตึกขนาดค่อนข้างใหญ่ สร้างเป็นอาคารชั้นเดียวมีจำนวน ๒ หลัง เสาและโครงสร้างทำด้วยคอนกรีต ส่วนฝาและหน้าต่างทำด้วยไม้ หลังคามุงด้วยสังกะสี ฝรั่งเศสเรียกอาคารนี้ว่า “ตึกออฟฟิซเซอร์”

อาคารกองรักษาการณ์

เป็นอาคารตั้งอยู่ด้านหน้า เป็นอาคารสร้างขึ้นด้วยไม้ทั้งหลัง ในส่วนด้านหน้าใช้เป็นที่อยู่ของทหารยามกองรักษาการณ์ ส่วนด้านหลังฝรั่งเศสใช้เป็นที่พักมขังนักโทษที่เป็นทหาร นอกจากนี้ยังมีอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยฝรั่งเศสปกครองจันทบุรี เช่น สถานกงสุล

ของฝรั่งเศสที่จันทบุรี ในปัจจุบันยังคงอยู่แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร สำหรับอาคารที่ฝรั่งเศสได้สร้างไว้แต่ได้รื้อถอนไปแล้ว เช่น อาคารโรงพยาบาลทหารของฝรั่งเศสรวมทั้งราษฎรชาวไทยด้วย

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมประเภทสถาปัตยกรรม

จังหวัดจันทบุรี จากการสำรวจและศึกษาพบว่า เริ่มมีการสร้างสถาปัตยกรรมทรงกลมแบบลังกาขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ที่วัดโยธานิมิตร ๑ องค์ โดยพระยาพิชัยณรงค์ ในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๘๙ ในรัชกาลเดียวกัน พระยาจันทบุรี (กล่อม) สร้างเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บนยอดเขาพลอยแหวนรูปทรงพระเจดีย์ไม่ค่อยงามนัก เนื่องจากเป็นฝีมือช่างพื้นบ้าน ซึ่งต่างกับเจดีย์ที่วัดโยธานิมิตร คติการสร้างเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาได้สืบทอดการสร้างต่อมาในท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรีซึ่งจะพบอยู่ทั่วไปในช่วงต่อมา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จประพาสธารน้ำตก เขาสระบาป ในจังหวัดจันทบุรี ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์จุลลิมพตเจดีย์ ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ทรงกลมแบบลังกาดังอยู่บนฐานประตักนิมโกลัธารน้ำตกเขาสระบาป และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลาพักผ่อนสำหรับผู้ไปเที่ยวน้ำตก ปัจจุบันได้ปรักหักพังไม่เหลือ

ร่องรอย

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้เสด็จเมืองจันทบุรีหลายครั้ง โดยเฉพาะน้ำตกพลิ้ว พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ด้วยศิลาแลงไม่ถือปูน ลักษณะทรงกลม แบบลังกาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ มีฐานกว้างขนาด ๖ ศอก ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณมีบันไดขึ้นรอบนอกมีกำแพงแก้วล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง พระราชทานนามว่า “อลงกรณ์เจดีย์”

สถาปัตยกรรมสถูปเจดีย์ในจังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่นั้นมาได้สืบทอดคติในการสร้างพระเจดีย์ รูปทรงกลมตั้งอยู่บนฐานทักษิณดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะพบอยู่ทั่วไปในวัดจังหวัดจันทบุรีเกือบทุกวัด

สถาปัตยกรรมอาคารราชการในอดีต

ในท้องที่จังหวัดจันทบุรีมีอาคารส่วนราชการที่สร้างขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๕ มีหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ ได้แก่ ศาลากลางจังหวัด สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ รูปแบบเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียวปัจจุบันทางราชการทำการอนุรักษ์คงสภาพรูปทรงแบบเดิม แต่ได้เปลี่ยนแปลงการใช้สอยใหม่ และนอกจากนี้ยังพบอาคารที่สร้างในอายุรุ่นเดียวกันที่ยังคงอยู่อีก ได้แก่ สำนักงานที่ดิน และสโมสรข้าราชการที่ทางจังหวัดยังคงอนุรักษ์ไว้เช่นกัน

โบสถ์วัดโรมันคาทอลิก

โบสถ์วัดโรมันคาทอลิก เป็นสถาปัตยกรรมทางคริสต์ศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจและหล่อหลอมชีวิตและวิญญาณของชาวญวน ผู้นำถือคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ที่เข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ชาวญวนเหล่านี้ประกอบอาชีพประมงออกเรือหาปลาในทะเลบางครอบครัวเลี้ยงหมู และทอเสื่อ

โบสถ์วัดโรมันคาทอลิกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ในยุคของบาทหลวงเปรีกาล ชาวฝรั่งเศส หลังจากนั้นได้มีการบูรณะมาตลอดประมาณ ๕ ครั้ง แต่เดิมหลังคาส่วนหน้ามียอดแหลมสูงแต่ได้ถูกรื้อถอนไปในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เพื่อมิให้เป็นเป้าหมายของการต่อสู้ทางอากาศเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่สอง

สถาปัตยกรรมวัง

วังสวนบ้านแก้ว เป็นวังของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ภายหลังจากเสด็จนิวัติสู่ประเทศไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๒ พระองค์มีพระราชดำริที่จะประทับในท้องถิ่นสงบเงียบ ในจังหวัดที่มีอากาศดี และสามารถปลูกต้นไม้ได้ดี ดังนั้น พระองค์ได้ทรงจัดซื้อดินบริเวณสวนบ้านแก้ว จากนั้นเริ่มปลูกสร้างอาคารชุดแรก ได้แก่ เรือนเทา เรือนแดง เรือนเขียว และเรือนบังกะโลอีก ๑ หลัง ต่อมาทรงโปรดให้สร้างพระตำหนักใหญ่อีก ๒ หลัง

สำหรับเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ และของ
ท่านราชเลขาธิการหม่อมราชวงศ์สมิทรสมาน
กฤดากร

พระตำหนักใหญ่

เรียกโดยทั่วไปว่าตำหนักเทา พระองค์
ใช้เป็นที่พักส่วนพระองค์ ลักษณะเป็น
คฤหาสน์ขนาดใหญ่แบบชั้นเดียว สร้างด้วย
ไม้สักทองทั้งหลัง ชั้นบนเป็นห้องบรรทม ด้าน
ทิศตะวันออก มีเฉลียงสำหรับมองทัศนียภาพ
อันสวยงามของบริเวณสวนบ้านแก้วแล้ว
ชั้นล่างของพระตำหนักเป็นห้องโถงขนาดใหญ่
๓ ห้อง สำหรับเป็นที่พักผ่อนพระอิริยาบถ
และทรงรับแขก

พระตำหนักคอนแวนต์

สร้างเป็นตำหนักใหญ่ทาสีแดง คน
ทั่วไปเรียกว่า “ตำหนักแดง” พระตำหนัก
หลังนี้ได้รับการออกแบบตกแต่งบริเวณได้
อย่างสวยงามด้วยพรรณไม้นานาชนิด ทั้งชนิด
ไม้ยืนต้นและไม้พุ่ม เช่น ต้นคูณ ศรีตรัง
เหลืองอินเดีย เสลา อินทนิล เป็นต้น

สถาปัตยกรรมที่พักอาศัย

สถาปัตยกรรมที่พักอาศัย หรือเรือน
พื้นถิ่นของชาวบ้านทั่วไปในแถบจังหวัดจันทบุรี
ระยอง และตราด โดยเฉพาะในเขตติดต่อกัน
ทั้ง ๓ จังหวัด มีลักษณะแตกต่างไปจากเรือน
พื้นถิ่นในภูมิภาคตะวันออก แถบจังหวัด
นครนายก และปราจีนบุรี กล่าวคือ

เรือนพักอาศัย

เรือนพักอาศัยของชาวชุมชนชาวนา
และชาวสวนจากหลักฐานภาพถ่ายในช่วงก่อน
รัชกาลที่ ๕ เรือนพักอาศัยเป็นเรือนทรงจั่ว
มุงหญ้า มุงแฝก และมุงจาก ลักษณะกึ่งเรือน
เครื่องผูก ต่อมาในช่วงฝรั่งเศสเข้ามายึดครอง
จันทบุรี และตราดในรัชกาลที่ ๕ ลักษณะ
บ้านเรือนที่พักอาศัยเปลี่ยนแปลงไปนิยมปลูก
สร้างเรือนทรงปั้นหยา มีอยู่ถึงปัจจุบันราว ๑๐๐
ปีเศษ เรายังพบเห็นในปัจจุบันอยู่ทั่วไป

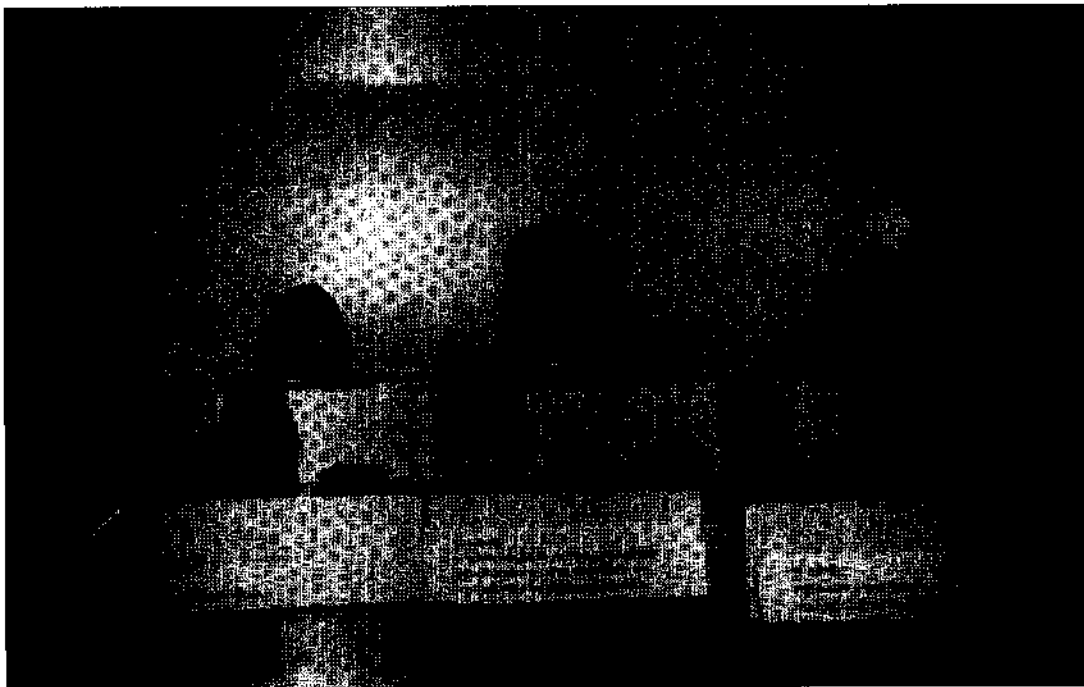
เรือนห้องแถว

เป็นเรือนร้านค้า และใช้พักอาศัยของ
ชุมชนชาวจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่สมัย
อยุธยาตอนปลาย โดยมีอาชีพค้าขาย และ
บางแห่งทำไร่อ้อย ไร่พริกไทย ไร่ยาสูบ
ซึ่งชุมชนชาวจีนเริ่มหนาแน่นตั้งแต่รัชกาลที่ ๓
รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ในปัจจุบัน
จะพบเรือนพักอาศัยประเภทเรือนห้องแถว
และเรือนร้านค้าหลงเหลืออยู่ในแหล่งชุมชน
โบราณระดับเมืองที่มีสภาพทรุดโทรมและผุพัง
บางแห่งทิ้งร้าง เช่น เรือนห้องแถวโบราณ
แถบตลาดริมแม่น้ำเมืองจันทบุรี ชุมชนจีนโบราณ
ตลาดบางกะจะใกล้กับค่ายเนินวง เมืองใหม่
ที่รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้น คือ
ชุมชนตลาดเก่าอำเภอลอง ตลาดท่าใหม่
จังหวัดจันทบุรี

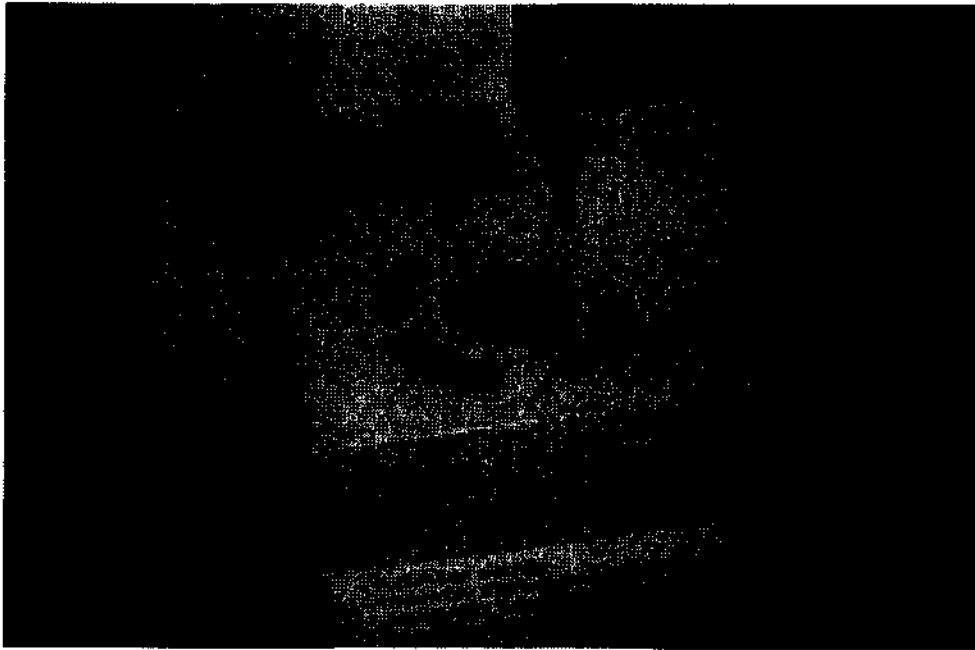
ลักษณะเรือนห้องแถว เป็นเรือน
ไม้ตั้งอยู่ริมฝั่งสองข้างถนน เป็นเรือนห้อง
แถวติดดินหันหน้าออกสู่ถนน ด้านหน้าทำ

ประตู ลักษณะฝาผนังหรือฝาเพ็ชรแบบจีน ทำไม้เข้าลิ้นเป็นฝาแนวตั้งเหนือประตูทางเข้า ด้านหน้ามักมีอักษรจีนสลักด้วยไม้รูปสี่เหลี่ยม ติดทั้งด้านซ้ายและขวา เหนือประตูทางเข้าในบ้านบางแห่งตกแต่งด้วยไม้ฉลุเป็นลายเถาของดอกไม้ว ซึ่งบางแห่งเรียกกลายลักษณะนี้ว่าลายมะลิเลื้อย

ภายในเรือนห้องแถวแบ่งออกได้ ๓ ส่วน ส่วนแรกเป็นส่วนหน้าบ้าน ส่วนกลางเป็นส่วนใช้สำหรับหลับนอน ส่วนที่ ๓ เป็นส่วนหลังบ้านใช้สำหรับทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นอเนกประสงค์และจะมีประตูทางออกสู่สวนหลังบ้าน

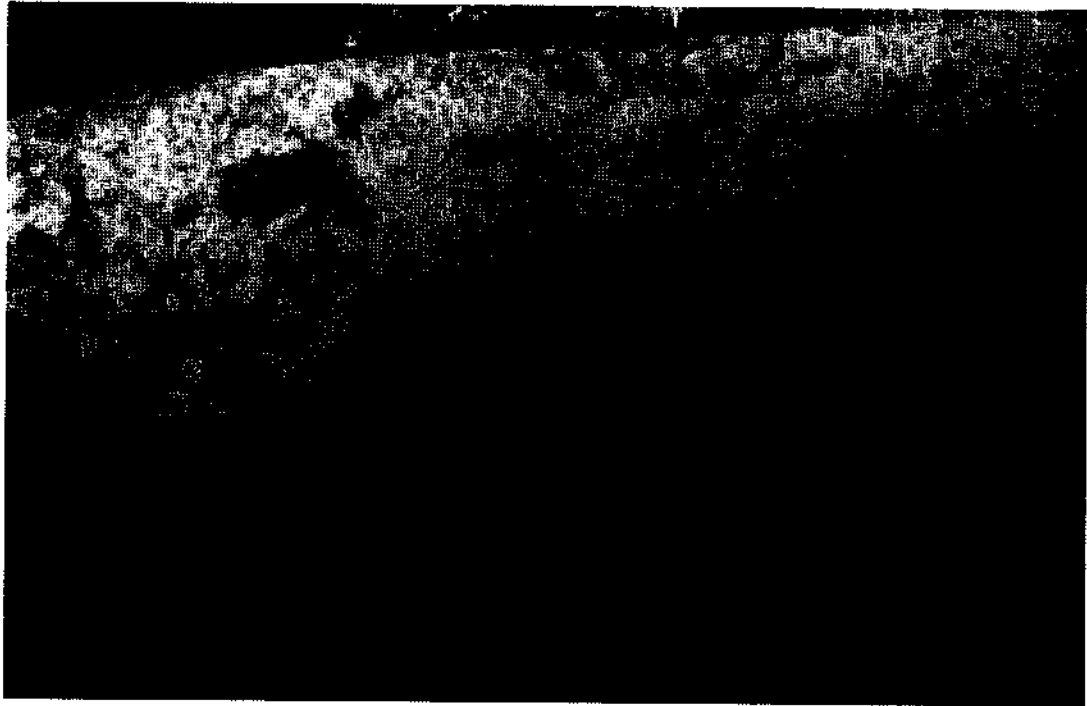
ภาพที่ ๑ ชิ้นส่วนของขานหินขัด อายุราว ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว พบบริเวณ
อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

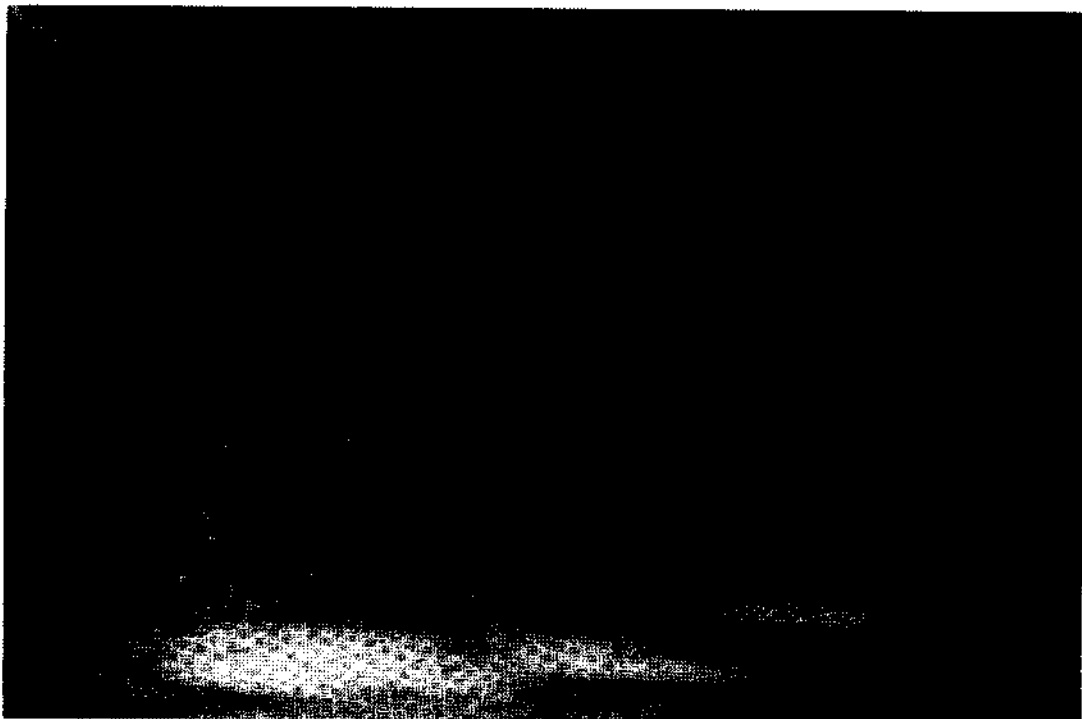
ภาพที่ ๒ ชิ้นส่วนกำไลหินและแกนหิน

ภาพที่ ๓ ศิลาจารึก อักษรขอมโบราณ
ภาษาขอมหลักที่ ๕๒ ได้มาจาก
เพนียด อำเภอเมือง จังหวัด
จันทบุรี (ชุมนุมเรื่องจันทบุรี,
๒๕๑๔, หน้า ๔๓)

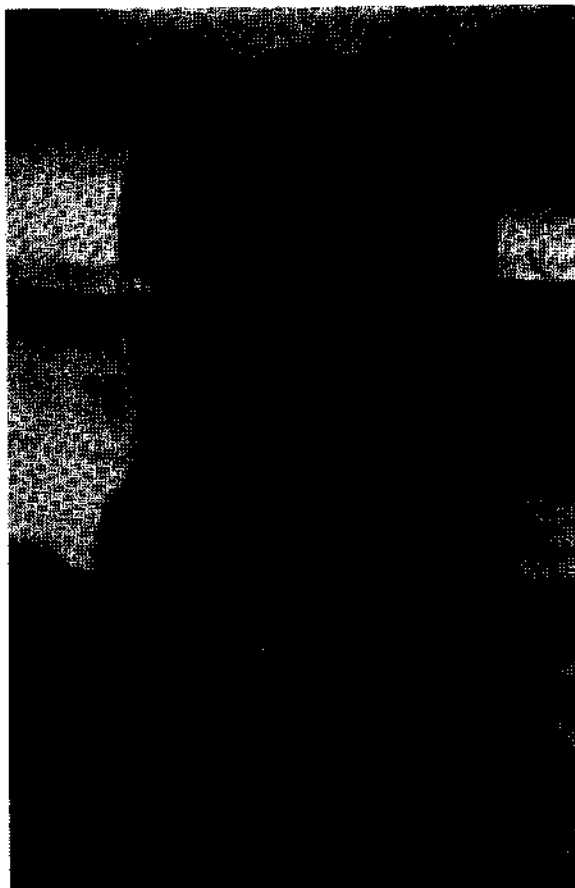
ภาพที่ ๔ ทับหลังศิลปะขอมแบบดาลาบริวัตร ปัจจุบันอยู่ในพระอุโบสถ วัดทองทั่ว

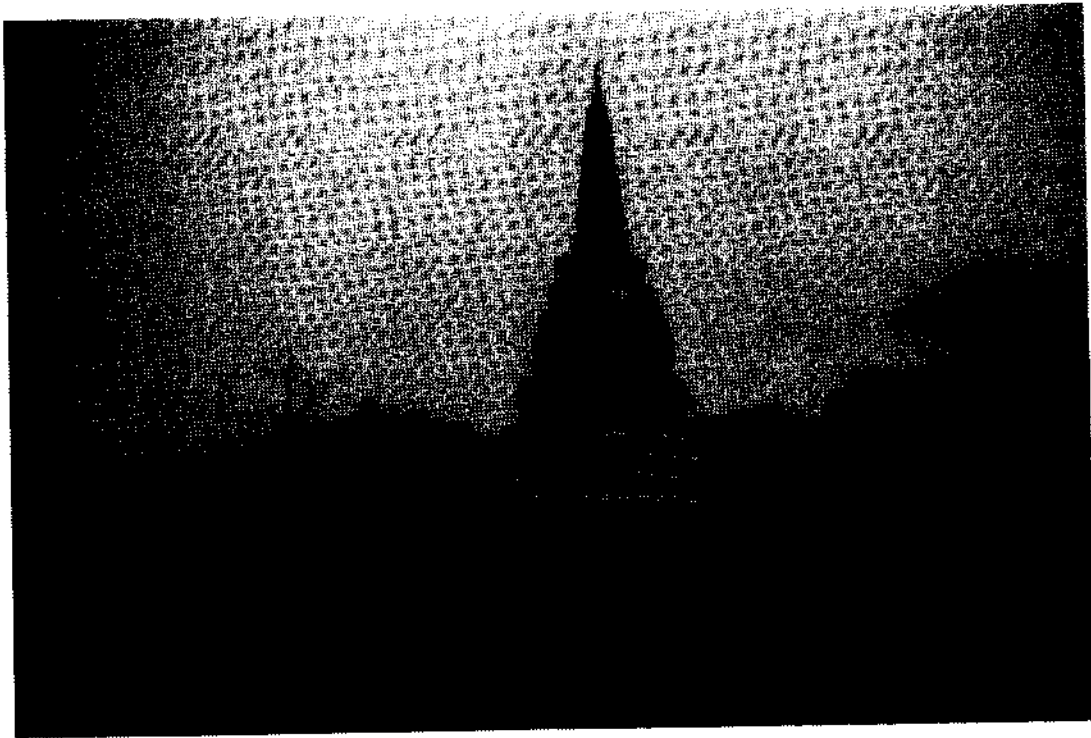
ภาพที่ ๕ ทับหลังศิลปะขอมแบบไพรกเมง ปัจจุบันรักษาไว้ในพระอุโบสถ วัดทองทั่ว

ภาพที่ ๖ ศาสตราจารย์ของ บอส เซอร์ลิเยร์ ดำรงเมืองเพนียด เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๕๓๔

ภาพที่ ๗ ใบเสมาหินทรายแดง เป็นศิลปะ
ในยุคอยุธยาตอนต้น หรือก่อน
สมัยอยุธยาที่วัดกลาง ซึ่งเดิมเป็น
วัดร้างมาแต่โบราณ ต่อมาได้
พัฒนาขึ้นเป็นวัดใหม่

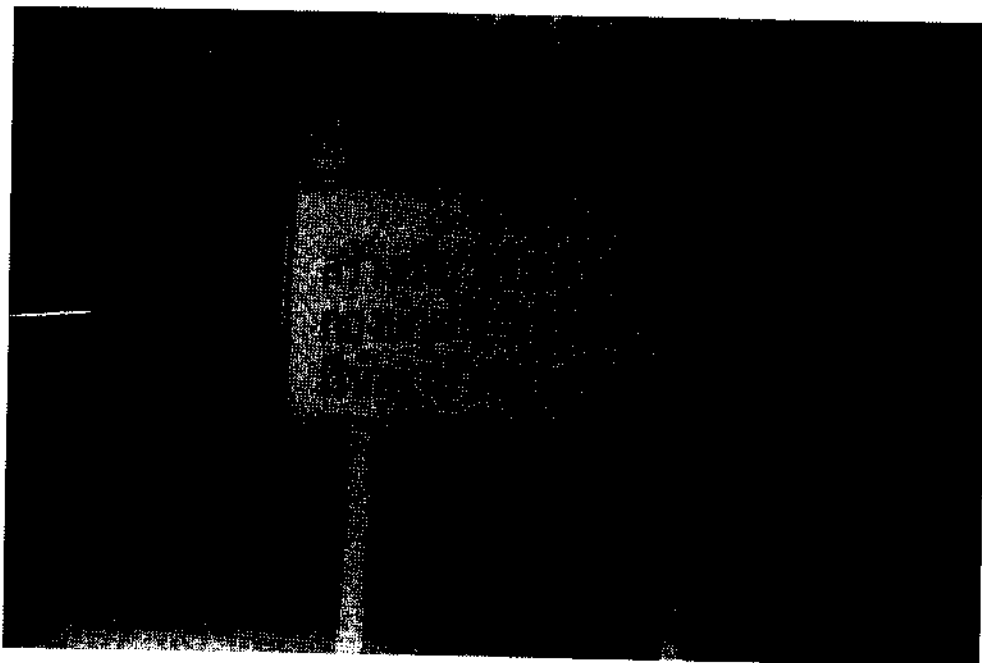
ภาพที่ ๘ พระเจดีย์และพระอุโบสถ วัดโยธานิมิตร ศิลปะในสมัยรัชกาลที่ ๓

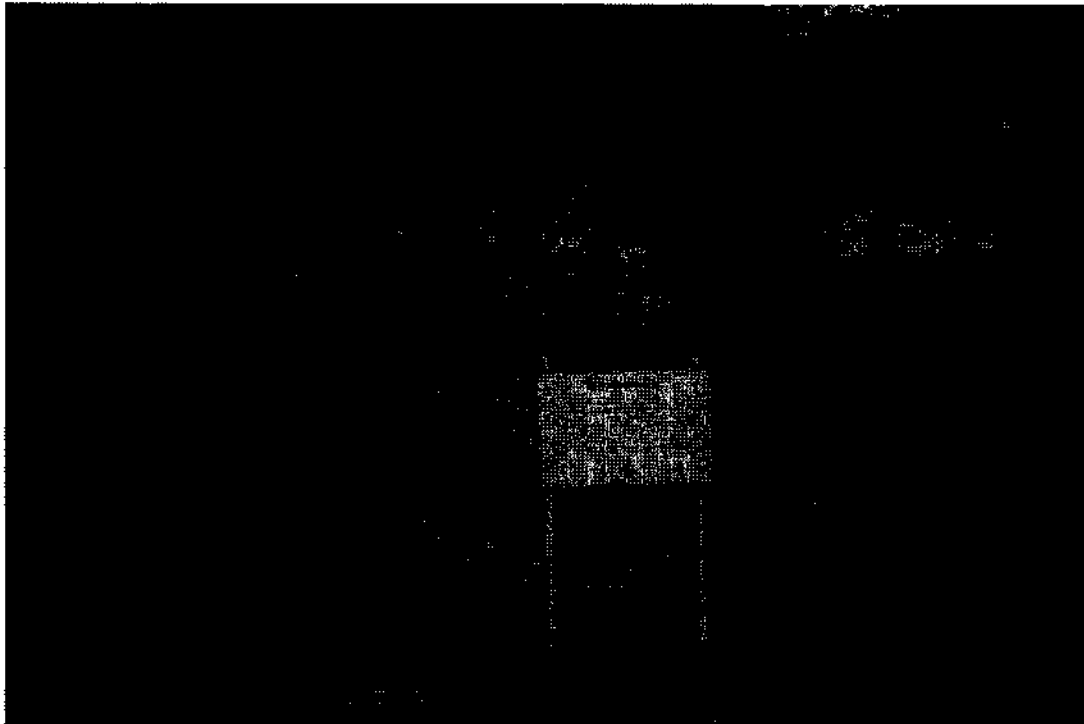
ภาพที่ ๙ ค่ายเนินวง สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓

ภาพที่ ๑๐ พระปรางค์วัดพลับ

ภาพที่ ๑๑ ตึกแดง กองบัญชาการของฝรั่งเศส

ภาพที่ ๑๒ ถูกขี้ไก่

ภาพที่ ๑๓ ว่างสวนบ้านแก้ว

ภาพที่ ๑๔ เรือนร้านค้าในช่วงรัชกาลที่ ๕

รายการอ้างอิง

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (๒๕๐๔). พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ : องค์การคำ
ของกูรูสภา.

ตรี อมาตย์กุล. (๒๕๑๔). ประวัติเมืองจันทบุรี. ใน ชุมชุมเรื่องจันทบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
กูรูสภา.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (๒๔๘๒). พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสจันทบุรี. ม.ป.ท.
(พิมพ์แจกในการทอดกฐิน ณ วัดจันทนาราม และวัดไผ่ล้อม จังหวัดจันทบุรี ๒๔๘๒)

ศรีศักร วัลลิโภดม. (๒๕๓๒). ภาคตะวันออกกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ใน ชลบุรี :
ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
(เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ;
๑๓-๑๖ กันยายน ๒๕๓๒ ณ โรงแรมบางแสนวิลล่า ชลบุรี)

หลวงสาคร คชเขตต์. (๒๔๙๕). ฝรั่งยึดจันทบุรี. จันทบุรี : โรงพิมพ์บรรยงค์การพิมพ์.
